

Jakub Akonom

Akademia Katolicka w Warszawie

Kościół drohiczyński wobec pierwszej fali pandemii COVID-19

The Drohiczyn Church in the face of the first wave of the COVID-19 pandemic

ABSTRAKT

Celem artykułu jest ukazanie tego, jak w czasie pierwszej fali pandemii COVID-19 i wywołanych przez nią niepokojów społecznych oraz restrykcji sanitarnych zmieniały się zalecenia i regulacje pastoralne w diecezji drohiczyńskiej. W treści artykułu dokonano analizy poszczególnych aktów prawnych publikowanych przez Kurie Diecezjalną w Drohiczynie. Rezultatem przeprowadzonego badania jest ukazanie zmian na płaszczyźnie pastoralnej, jakie wraz z rozwojem pandemii dokonywały się w obrębie diecezji drohiczyńskiej. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, iż pomimo licznych utrudnień, mających swoje źródło w rzeczywistości obostrzeń wynikających z zagrożenia pierwszą falą pandemii, diecezja drohiczyńska, poprzez nauczanie i wskazania biskupa Piotra Sawczuka, podjęła działania zmierzające do utrzymania jedności i duchowej łączności wiernych oraz duchowieństwa. Istotne były również odgórne działania pasterskie zmierzające do zapewnienia możliwie jak najszerszego dostępu do sakramentów świętych, przybliżających wiernych do Jezusa Chrystusa.

SŁOWA KLUCZOWE:

diecezja drohiczyńska, pandemia, COVID-19, parafia, koronawirus.

ABSTRACT

The aim of the article is to show how the recommendations and pastoral regulations in the Drohiczyn diocese were changing during the first wave of the COVID-19 pandemic and the consequent social unrest and sanitary restrictions. The content of the article analyzes individual legal acts published by the Diocesan Curia in Drohiczyn. The result of the study is to show the changes on the pastoral level that took place along with the development of the pandemic in Drohiczyn diocese. The research results indicate that despite many obstacles caused by the reality of restrictions due to the threat of the first wave of the pandemic, the diocese of Drohiczyn, through the teaching and recommendations of Bishop Piotr Sawczuk, undertook actions to maintain unity and spiritual connection between clergy and the faithful. What was also important were top-down pastoral activities which aimed at assuring the widest possible access to the sacraments that bring the faithful closer to Jesus Christ.

KEYWORDS:

Drohiczyn diocese, pandemic, COVID-19, parish, coronavirus.

KOŚCIÓŁ DROHICZYŃSKI WOBEC PIERWSZEJ FALI PANDEMII COVID-19

Aktywne działania pastoralne oraz stabilne życie sakramentalne wiernych i duchowieństwa diecezji drohiczyńskiej zostały w marcu 2020 roku gwałtownie przerwane na skutek rozprzestrzenienia się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej pierwszej fali wirusa SARS-CoV-2¹. Pandemia, która dotknęła cały świat, zamroziła w Polsce aktywność społeczną, gospodarczą i polityczną, nade wszystko jednak odcisnęła swoje piętno na religijnym wymiarze życia. Drastyczne kroki, które zostały podjęte przez władze rządowe, w celu zapewnienia maksymalnego poziomu bezpieczeństwa obywateli, znacząco przyczyniły się do zawieszenia licznych działań duszpasterskich, a także do czasowego ograniczenia w dostępie do sakramentów świętych i sprawowania kultu bożego w świątyniach².

Przeniesienie duszpasterstwa do środków masowego przekazu było szansą na duchową, eklezjalną jedność, zapewniającą duchowy pokój i nieustanny rozwój wiary, także wśród tych, którzy dotychczas definiowali swój system wartości jako odległy od bożych przykazań i moralności uczniów Chrystusa. Uczestnictwo w transmisjach liturgii i nabożeństw mogło być okazją do pogłębionej refleksji nad sprawowaniem świętych misterii, a nade wszystko nad ich rolą oraz miejscem w codziennym życiu. Udział w rekolekcjach, konferencjach oraz wykładach mógł pozytywnie wpływać na pogłębienie stanu wiedzy religijnej, jej utrwalenie i ugruntowanie w wierze, która ubogaca ludzi we wszystkich wymiarach ich istnienia³.

Aby przeciwdziałać pogłębiającemu się kryzysowi tożsamości eklezjalnej, wprowadzono liczne zarządzenia, które miały na celu podjęcie działań zmierzających do umożliwienia wiernym utrzymania jedności ze wspólnotą parafialną, a nade wszystko relacji z samym Bogiem⁴. Postępującej gwałtownie laicyzacji i sekularyzacji społeczeństwa, których sprzymierzeńcem stał się niestabilny czas

¹ Pierwsza fala pandemii rozpoczęła się w Polsce w marcu 2020 roku, zakończyła się zaś w miesiącach letnich tego samego roku, por. E. Sideris, *Człowiek w sytuacji zagrożenia COVID-19*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka” 2021, z. 2, s. 40.

² *Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r.*, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000433> (dostęp 01.07.2022).

³ Franciszek, *Lumen Fidei*, 6. Por. H. Wejman, *Ubogający wymiar wiary w świetle encykliki Lumen Fidei*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1 (2014), s. 23.

⁴ Por. K. Parzych-Blakiewicz, M. Kopiec, „*Sumienie eklezjalne*” w blasku prawdy, dobra i zbawienia, „Teologia w Polsce” 2018, z. 2, s. 150.

pandemii, przeciwstawienie inicjatyw wypływających z ducha Nowej Ewangelizacji i skarbcza Tradycji Kościoła, mogło pomóc w autentycznym przeżywaniu wiary⁵. Pastoralne działania podejmowane na płaszczyźnie diecezjalnej i parafialnej, zarówno zindywidualizowane jak i wspólnotowe stały się szansą na wyjście z duchowego marazmu przez odnowienie i pogłębienie więzi z żywym Bogiem.

Postępującej gwałtownie laicyzacji i sekularyzacji społeczeństwa, których sprzymierzeńcem stał się niestabilny czas pandemii, przeciwstawienie inicjatyw wypływających z ducha Nowej Ewangelizacji i skarbcza Tradycji Kościoła, mogło pomóc w autentycznym przeżywaniu wiary.

Bezpośrednią inspiracją do napisania artykułu była próba odpowiedzi na pytanie, jakie działania podjęła instytucjonalna część Kościoła drohiczyńskiego wobec licznych utrudnień i problemów wynikających z globalnej pandemii. Pytanie to miało swój szczególny wymiar, jeśli wziąć pod uwagę skalę zapotrzebowania na głoszenie Słowa Bożego i aktywne życie sakramentalne wiernych, a jednocześnie silne restrykcje i normy sanitarne. Skuteczność działań pastoralnych w dużej mierze zależała od umiejętności właściwej reakcji na nowe warunki zewnętrzne przez biskupa drohiczyńskiego oraz instytucje diecezjalne. Zastosowana w przygotowaniu artykułu metodologia ma charakter heterogeniczny, opiera się bowiem na analizie materiałów źródłowych poprzedzonej kwerendą. Analizie poddano zarządzenia biskupa diecezji drohiczyńskiej, a także poszczególne komunikaty i ogłoszenia publikowane przez Kurię Diecezjalną w Drohiczynie w czasie trwania pierwszej fali pandemii COVID-19. W pracy wykorzystano także dokumenty Kościoła oraz literaturę przedmiotu. Struktura artykułu została

⁵ S. Jeziorski, *Bóg, Kościół i świat wobec Covid-19: Lex orandi jako inspiracja chrześcijańskiego przeżywania czasu pandemii*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2020, z. 73(2), s. 101. Por. P. Musiewicz, *Nowa ewangelizacja jako przezwyciężenie sekularyzacji Kościoła*, „Horyzonty Polityki” 2018, z. 9(27), s. 105.

oparta na podziale ukształtowanym według kryterium chronologicznego zastosowanego wobec poszczególnych aktów i komunikatów. W końcowej części artykułu ukazano zagadnienie metod i form, które wykorzystano w działaniach pastoralnych podjętych w przestrzeni internetu. Wybrany obszar badawczy, z uwagi na ograniczoną liczbę faktycznych propozycji w obrębie przywołanego uniwersum internetu, został wyeksploatowany. Stosunkowo mała ilość działań pastoralnych w sieci ma swoje źródło w niewielkim terytorium diecezji oraz małej liczbie wiernych, ograniczona jest liczba inicjatyw i propozycji, które można poddać rozważaniu, sam zaistniały kontekst, tak niezwykle i wyróżniający się na tle historii Kościoła na Podlasiu domaga się jednak analizy i naukowego opisu. Artykuł zamykają wnioski końcowe.

DIECEZJA DROHICZYŃSKA

W celu dookreślenia obszaru badawczego charakterystyce należy poddać najpierw samo uniwersum, jakim jest diecezja drohiczyńska, która choć jest jedną z najmniejszych diecezji w Rzeczypospolitej Polskiej, liczy bowiem tylko ok. 184 000 katolików, stanowi reprezentatywny przykład diecezji o dominującej liczbie parafii wiejskich, posiadającej na swoim terenie nieliczne ośrodki duszpasterskie ulokowane w małych miastach⁶. Diecezja leży na historycznym styku kultur i tradycji, łącząc w swoich granicach tereny trzech województw; podlaskiego, mazowieckiego i lubelskiego⁷. Mimo iż jest ona, w swoim obecnym kształcie stosunkowo młodą jednostką administracyjną Kościoła w Polsce, jej struktury są jednak zbudowane w znacznej mierze na doświadczeniu jej głównych poprzedniczek, zlokalizowanych na tych ziemiach, funkcjonowanie i nacechowanie pastoralne parafii skupionych w tym kościele partykularnym czerpie bowiem chwalebne wzorce z diecezji pińskiej i siedleckiej⁸. Diecezja jako organ w strukturze administracyjnej Kościoła została ustanowiona przez Jana Pawła II 5 czerwca 1991 roku, zaś jej terytorium zostało poszerzone i ostatecznie zdefiniowane przez papieską bullę „Totus Tuus

⁶ *Diecezja w liczbach*, w: <https://drohiczynska.pl/diecezja/opis-diecezji#diecezja-liczby> (dostęp: 13.10.2022).

⁷ Tamże.

⁸ Z. Rostkowski, *Jubileusz dziesięciolecia Diecezji Drohiczyńskiej (1991–2001)*, „Studia Teologiczne” 2004, z. 22, s. 260–261.

Poloniae Populus” z 25 marca 1992r.⁹. Diecezja podzielona jest na 11 dekanatów, skupiających w sobie łącznie 96 parafii (w tym 3 parafie zakonne) oraz dwa rekto-raty¹⁰. Diecezję drohiczyńską należy postrzegać nie tylko jako tygiel kulturowy, ale przede wszystkim jako styk dwóch wielkich wyznań: katolicyzmu i prawosławia. Istotne jest, iż w jej granicach znajduje się kilka mniejszych miast, to jednak, poza Wyższym Seminarium Duchownym w Drohiczynie na terenie diecezji nie działa żadna uczelnia wyższa, co wymusza na dominującej części populacji studentów konieczność zamieszkania w miastach akademickich poza terenem diecezji, zaś fakt ów wpływa na strukturę duszpasterstwa oraz jego praktyczne ukierunkowanie.

ROZPORZĄDZENIE BISKUPA DROHICZYŃSKIEGO W ZWIĄZKU Z OBECNĄ SYTUACJĄ EPIDEMIOLOGICZNĄ

Rozporządzenie wydane przez biskupa Piotra Sawczuka dnia 13 marca 2020 roku stanowiło odpowiedź na rekomendacje złożone biskupom dzień wcześniej przez Radę Stałą Konferencji Episkopatu Polski¹¹. Kluczowym punktem rozporządzenia jest udzielenie dyspensy od obowiązku niedzielnego uczestnictwa we Mszy świętej do dnia 29 marca br. osobom w podeszłym wieku, tym, którzy mają objawy infekcji, dzieciom i młodzieży szkolnej oraz dorosłym, którzy sprawują nad nimi bezpośrednią opiekę, a także osobom, które czują obawę przed zarażeniem¹². Podstawą ogłoszenia przytoczonej dyspensy są zapisy prawa kanonicznego uprawniające biskupa miejsca do zwolnienia z zobowiązującej normy¹³.

⁹ Jan Paweł II, Bulla *Totus Tuus Poloniae Populus* (25 marca 1992). Por. Nuncjatura Apostolska w Polsce, *Dekret o ustanowieniu i określeniu granic nowych diecezji i prowincji kościelnych w Polsce oraz przynależności metropolitalnej poszczególnych diecezji* (25 marca 1992).

¹⁰ Por. Z. Rostkowski, *Działalność administracyjna, duszpasterska i gospodarcza ks. bp. Antoniego P. Dydycza na terenie diecezji drohiczyńskiej w latach 1994–2009*, „Studia Teologiczne” 2010, z. 28, s. 371, por. *Diecezja w liczbach*, w: <https://drohiczynska.pl/diecezja/opis-diecezji#diecezja-liczby> (dostęp: 03.07.2022).

¹¹ Rada Stała Konferencji Episkopatu Polski, *Zarządzenie nr 1/2020 z dnia 12 marca 2020 r.*, <https://episkopat.pl/komunikat-rady-stalej-konferencji-episkopatu-polski-4/> (dostęp: 03.07.2022).

¹² *Rozporządzenie Biskupa Drohiczyńskiego w związku z obecną sytuacją epidemiologiczną*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/rozporzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-w-zwiazku-z-obecna-sytuacja-epidemiologiczna/> (dostęp: 03.07.2022).

¹³ Por. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus / Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, KPK, kan. 87 § 1, kan. 1245, kan. 1248 § 2.

We wspomnianym rozporządzeniu biskup Piotr Sawczuk podkreślił także rolę duchowej i medialnej łączności z niedzielnym zgromadzeniem liturgicznym, odwołując się w tym zakresie do nauczania papieskiego¹⁴.

Dalsza część rozporządzenia przypomina kapłanom o konieczności zachowania higieny przed sprawowaniem sakramentu Eucharystii, a także zaleca, zgodnie z odnośnymi przepisami liturgicznymi przyjmowanie Komunii Świętej na rękę, jak również wskazywało na tymczasowe powstrzymanie się od oddawania oznak czci w sposób powiązany z fizycznym dotykiem wobec krzyża bądź relikwii świętych i błogosławionych umieszczonych w relikwiarzu¹⁵. Ordynariusz drohiczyński zalecił także zastosowanie dodatkowych środków bezpieczeństwa w konfesjonach oraz rezygnację z napełniania wodą święconą aspersionów ulokowanych w miejscach kultu¹⁶.

Biskup drohiczyński wezwał także wszystkich wiernych do modlitwy i adoracji w czasie nawiedzania świątyń poza liturgią, odpowiedzialnym duszpasterzom polecił zaś troskę o dostępność i otwarcie świątyń w ciągu dnia, zapewnienie dodatkowej możliwości adoracji oraz przystąpienia do sakramentu pokuty, a także nawiedzenie chorych i starszych parafian z posługą sakramentalną¹⁷.

Omawiane rozporządzenie odsunęło w czasie, bez wskazywania okresu, zaplanowane szafowanie biskupa w sakramencie bierzmowania, a także zawiesiło wyjazdy pielgrzymkowe i rekolekcje dla młodzieży, zaś organizację i przeprowadzenie rekolekcji dla osób dorosłych, a więc większej części wiernych, pozostawiono decyzji księży proboszczów.

¹⁴ Rozporządzenie Biskupa Drohiczyńskiego w związku z obecną sytuacją epidemiologiczną, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/rozporzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-w-zwiazku-z-obecna-sytuacja-epidemiologiczna> (dostęp: 03.07.2022), por. Jan Paweł II, *Dies Domini*, 54.

¹⁵ Tamże, por. Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania Episkopatu Polski po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego. Przyjęte na 331. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski, 9.03.2005*, 40.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże, por. S. Gądecki, *Komunikat Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie zagrożenia koronawirusem, 10.03.2020*, <https://episkopat.pl/przewodniczacy-episkopatu-kosciol-stosuje-sie-do-zalecen-sluzb-sanitarnych-ws-koronawirusa-2> (dostęp: 03.07.2022), por. R. Pastwa, *Reakcja na zagrożenie koronawirusem – a publikowanych treści w początkowej fazie epidemii na oficjalnej stronie Konferencji Episkopatu Polski*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2021, z. 37, s. 178.

Dodatkowym punktem, który nie znalazł się we wspomnianym wcześniej Zarządzeniu Rady Stałej KEP, jest prośba o powstrzymanie się od udziału w publicznym kulcie Bożym, skierowana do osób wykazujących objawy infekcji¹⁸.

Oprócz apelu o objęcie opieką osób starszych i potrzebujących, oraz prośby o modlitwę, biskup Piotr Sawczuk, uściślił przywołane wcześniej Zarządzenie Rady Stałej KEP, zalecając modlitwę przez śpiew Suplikacji we wszystkie niedziele okresu wielkiego postu¹⁹.

Zarządzenie biskupa drohiczyńskiego, oprócz uwypuklonych powyżej zaleceń, w ramach hierarchicznej troski o poszerzanie horyzontów ewangelizacji i włączanie w nią ludzi młodych, zachęcił także uczniów, a więc dzieci i młodzież do udziału w rekolekcjach i działaniach duszpasterskich realizowanych w uniwersum cyfrowego kontynentu, tj. w internecie²⁰.

ZARZĄDZENIE BISKUPA DROHICZYŃSKIEGO PO WPROWADZENIU ZAGROŻENIA EPIDEMICZNEGO W POLSCE

W tym samym dniu, w którym ukazało się przytoczone powyżej Rozporządzenie biskupa drohiczyńskiego w związku z obecną sytuacją epidemiologiczną władze rządowe wprowadziły stan epidemiczny na terenie całego kraju, co wymogło na organach administracyjnych Kościoła konieczność reakcji²¹. Zarządzenie biskupa drohiczyńskiego po wprowadzeniu zagrożenia epidemicznego w Polsce podtrzymywało w mocy postanowienia omawianego powyżej rozporządzenia, zawieszając jednak wszelkie rekolekcje parafialne oraz celebracje nabożeństw pasyjnych

¹⁸ Tamże; por. Rada Stała Konferencji Episkopatu Polski, *Zarządzenie nr 1/2020 z dnia 12 marca 2020 r.*, <https://episkopat.pl/komunikat-rady-stalej-konferencji-episkopatu-polski-4/> (dostęp: 03.07.2022).

¹⁹ Tamże; por. Komisja Maryjna Konferencji Episkopatu Polski, *Głos komisji maryjnej*, 29.02.2020, <https://episkopat.pl/apel-komisji-maryjnej-kep-o-modlitwe-suplikacjami-w-intencji-oddalenia-epidemiikoronawirusa> (dostęp: 03.07.2022).

²⁰ Tamże; por. J. Chyła, *Ewangelizacja cyfrowego kontynentu*, „Kultura – Media – Teologia” 2015, z. 22, nr 3, s. 67–79. Por. M. Chmielewski, *Wnioski i rekomendacje teologiczno-pastoralne i duszpasterskie*, w: M. Chmielewski, M. Nowak, P. Stanisław P, J. Szulich-Kałuża, D. Wadowski, (red.) *Komunikacja Kościoła katolickiego w Polsce w okresie pandemii Covid-19 Raport z badań interdyscyplinarnych*, Kraków 2022, s. 245.

²¹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r., <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000433> (dostęp 01.07.2022).

na terenie diecezji, w aspekcie duszpasterskim zachęcając ponownie do sięgnięcia poćwiczenia duchowe i wartościowe treści dostępne w przestrzeni wirtualnej²².

Ordynariusz diecezji drohiczyńskiej w swoim dokumencie prosił także proboszczów, aby umieścili oni na drzwiach swoich świątyń informację o ograniczeniu do 50 osób liczby wiernych uczestniczących w liturgiach i nabożeństwa sprawowanych w kościele²³.

Zarządzenie ograniczało także udział wiernych w Mszach świętych sprawowanych w kaplicach domowych lub szpitalny wyłącznie mieszkańców domów, bądź pacjentów i personel²⁴. Dokument zawierał także ponowienie prośby o zintensyfikowanie działań zmierzających do zwiększenia możliwości sprawowania sakramentu pokuty w czasie adoracji Eucharystycznej, zachowując przy tym nowe normy ogłoszone przez rząd²⁵.

W przeciwieństwie do wydanego dzień wcześniej rozporządzenia, nowe zarządzenie, w związku z nieobliczalną i dynamicznie rozwijającą się sytuacją obowiązywało od chwili ogłoszenia, aż do odwołania.

Nawiązując do zalecenia Przewodniczącego KEP, biskup Piotr Sawczuk zalecił także modlitwę różańcową sprawowaną przez kapłanów i osoby konsekrowane w pustych świątyniach o wyznaczonej wieczornej godzinie, w której w duchowej łączności mogą włączyć się także wierni przebywający w swoich domach²⁶.

TRZECIE ZARZĄDZENIE BISKUPA DROHICZYŃSKIEGO ZWIĄZANE Z PANUJĄCYM W POLSCE STANEM EPIDEMII

Kolejne zarządzenie podpisane przez biskupa Piotra Sawczuka zostało opublikowane przez kurię diecezjalną w Drohiczynie 24 marca 2020 roku i zostało w znacznej mierze oparte na zalecenia Prezydium Konferencji Episkopatu Polski

²² *Zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego po wprowadzeniu zagrożenia epidemicznego w Polsce*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-po-wprowadzeniu-zagrozenia-epidemicznego-w-polsce/> (dostęp 03.07.2022).

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ Por. S. Gądecki, *Komunikat Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski*, <https://episkopat.pl/przewodniczacy-episkopatu-kosciol-stosuje-sie-do-zalecen-sluzb-sanitarnych-ws-koronawirusa/> (dostęp: 03.07.2022).

z 21.03.2020 r.²⁷. Wyżej przytoczone zarządzenie przedłużyło udzieloną w pierwszym rozporządzeniu dyspensę od obowiązku udziału w niedzielnych Mszach świętych do 5 kwietnia 2020 roku, zachęcając wiernych do korzystania z transmisji liturgii²⁸.

Co istotne, jest to pierwszy dokument biskupa drohiczyńskiego, informujący o możliwości przyjęcia Komunii świętej duchowej²⁹. Omawiany dokument podtrzymywał zawieszenie pielgrzymek oraz szafowania sakramentu bierzmowania aż do uroczystości Zmartwychwstania Pańskiego³⁰.

Opierając się na Komunikacie Przewodniczącego KEP z dnia 24 marca 2020, biskup drohiczyński ogłosił, iż w nabożeństwach i liturgiach sprawowanych w świątyniach, nie może uczestniczyć więcej niż 5 osób, z zastrzeżeniem, iż do tej sumy nie należy wliczać osób sprawujących posługę³¹.

Ordynariusz drohiczyński, w duchu zjednoczenia wszystkich diecezjan zarządził także, aby w uroczystość Zwiastowania Pańskiego o godzinie 12, we wszystkich kościołach diecezji zabiły dzwony, zachęcając tym samym wiernych do wspólnej modlitwy *Anioł Pański*, a także do odmówienia dodatkowej modlitwy w intencji ustania epidemii³².

Zarządzenie przypomina także wszystkim diecezjanom o odpuszczeniu zupełnym, który po rozprzestrzenieniu się epidemii ogłosiła Penitencjaria Apostolska, a który może być ceną pomocą dla dusz ludzkich³³.

²⁷ Wskazania Prezydium Konferencji Episkopatu Polski dla biskupów odnośnie do sprawowania czynności liturgicznych w najbliższych tygodniach, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/wskazania_21032020.html (dostęp: 03.07.2022).

²⁸ Trzecie zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego związane z panującym w Polsce stanem epidemii, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/trzecie-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-zwiazane-z-panujacym-w-polsce-stanem-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

²⁹ Tamże. Por. Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, 34.

³⁰ Tamże.

³¹ Por. S. Gądecki, *Komunikat Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski w związku z kolejnym ograniczeniem liczby uczestników zgromadzeń*, <https://www.diecezja.gda.pl/aktualnosci/komunikaty-i-ogloszenia/68520/koronawirus-komunikaty-konferencji-episkopatu-polski-i-kurii-metropolitalnej-gdanskiej> (dostęp: 03.07.2022).

³² Por. A. Bagnasco, *Modlitwa w intencji ustania epidemii koronawirusa w Uroczystość Zwiastowania Pańskiego 2020*, <https://drohiczynska.pl/wp-content/uploads/2020/03/Modlitwa-w-intencji-ustania-epidemii-koronawirusa.pdf> (dostęp: 03.07.2022).

³³ Penitencjaria Apostolska, *Dekret odnośnie przyznania specjalnych odpustów dla wiernych w obecnej sytuacji pandemii, 19.03.2020 r.*, w: <https://www.ekai.pl/dokumenty/dekret-penitencjarii-apostolskiej-odnosnie-przyznania-specjalnych-odpustow-dla-wiernych-w-obecnej-sytuacji-pandemii-20-03-2020-r/> (dostęp: 03.07.2022).

W trosce o dobro duchowe wiernych oraz ich dostęp do sakramentu pokuty i pojednania, biskup drohiczyński ponowił prośbę do kapłanów w sprawie ich dyspozycyjności, rozszerzoną tym razem o sugestię zorganizowania adoracji Najświętszego Sakramentu w piątki wielkiego postu oraz połączenia jej z dyżurem spowiedniczym, którego terminy, należy przekazać potencjalnym penitentom przez parafialną witrynę internetową oraz gablotę ogłoszeniową³⁴. Zarządzenie porusza także kwestię sprawowania sakramentu spowiedzi poza konfesjonalem, będącym jego zwyczajnym miejscem. Biskup drohiczyński, z uwagi na słuszną przyczynę wskazał na możliwość spowiedzi w przestrzeni, w której możliwe będzie zarówno zachowanie wymaganego odstępu, jak i *sigillum sacramentale*³⁵. Zarządzenie nakazywało także zaplanowanie wizyty u osób chorych, umożliwiającej im dostęp do sakramentów świętych. W zarządzeniu znajduje się także przypomnienie, iż pod żadnym pozorem nie można realizować formy sakramentu pokuty za pośrednictwem środków audiowizualnych oraz połączeń telefonicznych, treść zarządzenia kwestionuje również istnienie podstaw wymaganych do udzielenia abszolucji generalnej w sytuacjach zagrożenia życia³⁶.

Zarządzenie promowało i zachęcało do udziału w akcji charytatywnej Caritas diecezjalnej „Dzielny bo dobry”, której celem była wzajemna pomoc, skierowana zwłaszcza do osób chorych i starszych. W tym zamyśle bp Piotr Sawczuk dostrzegł szansę na zaangażowanie parafialnych grup charytatywnych, które mogą realizować posługę miłosierdzia w najbliższym otoczeniu³⁷.

Poddawany analizie dokument reguluje także szczegółowe kwestie związane z celebracją liturgii Mszy świętej, a zwłaszcza jej Eucharystycznego wymiaru. Zarządzenie zaleca dezynfekcję rąk przez kapłana przed rozpoczęciem

³⁴ *Trzecie zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego związane z panującym w Polsce stanem epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/trzecie-zarządzenie-biskupa-drohiczynskiego-zwiazane-z-panujacym-w-polsce-stanem-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

³⁵ KPK kan. 964; por. P. Kutynia, *Tajemnica i sekret spowiedzi. Perspektywa ekumeniczno-kanoniczna*, „*Studia Oecumenica*” 2015, z. 15, s. 370, Por. *Obrzędy Pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, s. 21.

³⁶ Por. W. Lech, *Określenie i sposoby sprawowania sakramentu pokuty w prawie kanonicznym*, „*Roczniki Nauk Prawnych*” 2017, t. XXVII, nr 1, s. 94.

³⁷ Por. P. Kosiak, *Zaangażowanie Kościoła w pomoc społeczną przed i podczas epidemii koronawirusa na podstawie działalności Caritas Polska*, w: N. Pikuła, M. Grewiński, E. Zdebska, W. Glac (red.), *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*, Kraków 2020, s. 209.

Modlitwy Eucharystycznej oraz bezpośrednio przed przeistoczeniem³⁸. W przypadku sprawowania Mszy świętych koncelebrowanych główny celebrans został zobowiązany do indywidualnego przygotowania darów, ma on także sam spożyć Krew Pańską z kielicha, pozostali kapłani mają przyjąć Krew Pańską przez zanurzenie, do głównego celebransa od tej pory należy także puryfikacja kielicha, co pozwala na zminimalizowanie fizycznego kontaktu między koncelebrującymi liturgię³⁹.

Treść zarządzenia ponawia informację o możliwości przyjmowania Komunii Świętej na rękę, jednak dokument ten poszerza jeszcze to zagadnienie, wskazując porządek udzielania Eucharystii; w pierwszej kolejności wierni, którzy przyjmują Komunię na rękę, w drugiej ci, którzy przyjmują Pana Jezusa bezpośrednio do ust, zaś w przypadku większej niż jeden liczby kapłanów, należy poszczególne grupy wiernych skierować do oddzielnych celebransów, zachowując przy tym należną wiernym możliwość wyboru, wynikającą z ich indywidualnej wrażliwości liturgicznej⁴⁰.

Zarządzenie nakłada także na proboszczów wskazanie zaopatrzenia się w płyn dezynfekcyjny, który należy stosować w sytuacjach, które zostały wyżej zdefiniowane, a także oczyszczać z jego pomocą pewne elementy wyposażenia kościoła, z których najczęściej korzystają wierni⁴¹.

W związku ze zminimalizowaniem poziomu udziału wiernych w celebracjach liturgicznych znacząco spadła także liczba ofiar składanych w czasie nabożeństw. W obliczu tych utrudnień okresowe świadczenia za II kwartał 2020 roku odprowadzane przez parafię do kurii diecezjalnej, zostały obniżone do 50% wymaganych stawek, co miało umożliwić płynność finansową w obliczu kryzysu ekonomicznego parafii⁴².

³⁸ *Trzecie zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego związane z panującym w Polsce stanem epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/trzecie-zarządzenie-biskupa-drohiczynskiego-zwiazane-z-panujacym-w-polsce-stanem-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

³⁹ Tamże.

⁴⁰ *Trzecie zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego związane z panującym w Polsce stanem epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/trzecie-zarządzenie-biskupa-drohiczynskiego-zwiazane-z-panujacym-w-polsce-stanem-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże.

CZWARTE ZARZĄDZENIE BISKUPA DROHICZYŃSKIEGO O ORGANIZACJI DUSZPASTERSTWA W STANIE EPIDEMII

W perspektywie zbliżających się obchodów Wielkiego Tygodnia i utrzymującego się paraliżu epidemicznego w dniu 3 kwietnia 2020 roku zostało wydane kolejne zarządzenie biskupa drohiczyńskiego, przedłużające dyspensę od udziału w niedzielnej Mszy świętej do 19 kwietnia 2020 roku⁴³.

Dokument podtrzymywał ograniczenie liczby wiernych w kościele do 5 osób, zastrzegając, iż w liczbie tej nie należy uwzględniać celebransa, niezbędnych posługujących (liczba nie została dokładnie sprecyzowana, użyto słowa „kilku”) oraz w przypadku pogrzebu pracowników funeralnych, zaś w przypadku Mszy świętych sprawowanych w kaplicach zakonnych mogą w nich uczestniczyć wyłącznie mieszkańcy domu⁴⁴.

Zarządzenie sugerowało, aby w ograniczonej liczbie wiernych znalazły się osoby, które składały intencję mszalną, zaś w sytuacjach, gdy jest to możliwe, aby powiększyć możliwość udziału wiernych z poszczególnych rodzin należy rozważyć powstrzymanie się od koncelebry, dzieląc intencje na poszczególne Msze święte sprawowane oddzielnie⁴⁵.

W ramach realizacji pastoralnej posługi kapłani zostali poproszeni o udostępnienie wiernym swoich numerów kontaktowych oraz adresów mailowych, aby ułatwić powierzonym ich duszpasterskiej pieczy możliwość umówienia indywidualnego ustalenia terminu spowiedzi świętej. Kapłani pracujący w parafiach zostali po raz kolejny poproszeni o dyspozycyjność wobec wiernych, a także zobowiązani, aby po zakończeniu epidemii zorganizować dzień skupienia połączonego z możliwością przystąpienia do sakramentu pokuty⁴⁶.

⁴³ *Czwarte zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w stanie epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/czwarte-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-stanie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ *Czwarte zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w stanie epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/czwarte-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-stanie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

⁴⁶ Tamże.

Dokument podejmuje także zagadnienie aktu żalu doskonałego, w syntetycznej formie ukazując wiernym jego formę oraz skutki⁴⁷.

Aby jedność z Chrystusem Eucharystycznym mogła mieć także wymiar fizyczny, biskup drohiczyński nakazał udzielać Komunii Świętej wiernym, którzy poproszą o jej indywidualne przyjęcie, wyjątek zgodnie z odrębnymi przepisami stanowią jednak Wielki Piątek i Wielka Sobota, kiedy to Eucharystię można przyjmować jedynie jak Wiatyk, zaś samo zarządzenie do wyjątków dodaje także osoby, które przebywają w kwarantannie domowej⁴⁸.

Biskup drohiczyński zalecił, aby zamknąć główne wejścia do świątyń na czas liturgii Wielkiego Tygodnia, zastrzegając jednak, iż należy je otworzyć poza czasem celebracji, umożliwiając wiernym adorację i modlitwę⁴⁹.

Ograniczeniom podległy także same celebracje liturgiczne, biskup drohiczyński przekazał w swoim zarządzeniu istotne zapisy, które zawierał dekret Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z 25 marca Roku⁵⁰. Na mocy dekretu w Niedzielę Palmową należy skorzystać z trzeciej, uproszczonej formy procesji wejścia zdefiniowanej przez Mszał Rzymski⁵¹.

Mszę Krzyżma, którą zgodnie z tradycją sprawowano przy udziale całego prezbiterium, ograniczono do grona kapłanów wskazanych imienni, zaś uroczysta Eucharystia mająca podkreślać jedność wspólnoty kapłańskiej diecezji drohiczyńskiej została ustalona na dzień 25 maja 2020 roku, kiedy to, w rocznicę śmierci pierwszego biskupa drohiczyńskiego Władysława Jędruszka, przypada w diecezji Dzień Modlitw o Świętość Kapłanów⁵².

⁴⁷ K. Glombik, *Żal za grzechy we współczesnej refleksji teologicznej*, „Teologia i Moralność”, 10 (2015), nr 2 (18) s. 41.

⁴⁸ *Czwarte zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w stanie epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/czwarte-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-stanie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dekret dot. obchodów Wielkanocy w czasie epidemii*, <https://www.ekai.pl/dokumenty/dekret-kongregacji-ds-kultu-bozego-i-dyscypliny-sakramentow-dot-obchodow-wielkanocy-w-czasie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022), por. D. Kowalski, *Triduum Paschalne w czasie pandemii koronawirusa w 2020 roku*, „Studia Łuckie” 2021, z. 23, nr 1, s. 61.

⁵¹ *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, wyd. III, 2004, s. 111.

⁵² *Czwarte zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w stanie epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/czwarte-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-stanie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

W strukturze Mszy Wieczerzy Pańskiej zrezygnowano z obrzędu obmycia nóg oraz z procesji liturgicznej do ołtarza wystawienia, a także z budowy samej ciemnicy⁵³. W wielkopiątkowej Liturgii Męki Pańskiej zabroniono kontaktu bezpośredniego z krucyfiksem podczas adoracji krzyża, nakazano rozszerzyć modlitwę wiernych o dodatkowe wezwanie w intencji ustania epidemii, a także podkreślono konieczność budowy Grobu Pańskiego w skromnej formie, zalecając wiernym adorację krzyża także w warunkach domowych⁵⁴.

Tradycyjne poświęcenie pokarmów odbywające się corocznie w Wielką Sobotę zostało zamienione na modlitwę błogosławienia pokarmów przed rozpoczęciem śniadania wielkanocnego sprawowaną przez ojca rodziny bądź inną wybraną osobę⁵⁵.

W liturgii Wigilii Paschalnej zalecono także pominięcie poświęcenia ognia oraz procesję wejścia rozpoczynając od przygotowania paschału w przestrzeni prezbiterium⁵⁶. W Liturgii Chrztelnej zalecono pominięcie litanii do Wszystkich Świętych, błogosławieństwa wody chrztelnej oraz aspersioni⁵⁷.

Biskup drohiczyński odwołał również wszystkie uroczystości Pierwszej Komunii Świętej oraz bierzmowania, wizytacje kanoniczne oraz rekolekcje kapłańskie zaplanowane do wakacji Roku Pańskiego 2020, a także zamknął dla zewnętrznych interesantów urzędy Kurii Diecezjalnej aż do odwołania⁵⁸.

KOMUNIKAT KURII DIECEZJALNEJ W DROHICZYNIE O MOŻLIWOŚCI ZAWIERANIA MAŁŻEŃSTW I URZĄDZANIA WESEL W PIĄTKI

W związku z licznymi utrudnieniami wynikającymi z obowiązujących obostrzeń, które spowodowały przesunięcia w terminach zawierania sakramentu małżeństwa, aby wyjść naprzeciw pragnieniom nupturientów Kuria Diecezjalna w Drohiczynie w komunikacie z dnia 16 kwietnia 2020 roku opublikowała informację o udzielonej przez Biskupa Drohiczyńskiego dyspensie od obowiązku zachowania dnia pokutnego i wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych wszystkim

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże.

uczestnikom uroczystości weselnych, odbywających się na terenie diecezji do końca roku 2020⁵⁹. W komunikacie podkreślono, iż istotą problemu jest nie tyle liturgia ślubna, a raczej przyjęcie weselne, które są sprzeczne z rozumieniem piątku jako dnia pokutnego, który, mimo tradycji nie jest jednak objęty zakazem zabaw zgodnie z obecnym brzmieniem czwartego przykazania kościelnego⁶⁰.

PIĄTE ZARZĄDZENIE BISKUPA DROHICZYŃSKIEGO O ORGANIZACJI DUSZPASTERSTWA W STANIE EPIDEMII

Wobec dotychczasowych obostrzeń dla życia duszpasterskiego i liturgicznego w parafiach otworzyła się nowa droga, która nie pozwala jeszcze wrócić do dawnych horyzontów działania, ale minimalizuje ostatnie restrykcje, które obowiązywały do dnia 20 kwietnia 2020 roku⁶¹. W odpowiedzi na złagodzenie obostrzeń przez władze państwowe, przy stale utrzymującym się zagrożeniu epidemicznym biskup drohiczyński postanowił 21 kwietnia 2020 roku do odwołania przedłużyć swoją dyspensę od obowiązku uczestnictwa w niedzielnej Mszy świętej, tym razem aż do odwołania, zachęcając przy tym aby uczestniczyć w Eucharystii przynajmniej raz w miesiącu, gdyż umożliwił to wprowadzony przez rządzących przelicznik jednej osoby na metr kwadratowy powierzchni świątyni, bądź udział w liturgii przed świątynią zachowując wymagany dwumetrowy odstęp⁶². Ordynariusz drohiczyński skierował swój apel do proboszczów, aby umieścili na drzwiach kościołów i kaplic informację o powierzchni tych miejsc sakralnych oraz wynikającej z niej ilości wiernych mogących przebywać w świątyni w czasie nabożeństw⁶³,

⁵⁹ *Komunikat Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie o możliwości zawierania małżeństw i urządzania wesel w piątki*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/komunikat-kurii-diecezjalnej-w-drohiczynie-o-mozliwosci-zawierania-malzenstw-i-urzadzania-wesel-w-piatki/> (dostęp: 03.07.2022), Por. KPK, kan. 1249, kan. 1251.

⁶⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Uchwała nr. 15/364/2014*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/ivprzykazanie_13032004.html (dostęp: 03.07.2022).

⁶¹ *Piąte zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w stanie epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/piate-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-stanie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

⁶² Tamże, Por. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 r.*, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000697> (dostęp 03.07.2022).

⁶³ *Piąte zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w stanie epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/piate-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-stanie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

troszcząc się zaś o tych, którzy nie mogliby przebywać wewnątrz proboszczowie mają uruchomić nagłośnienie zewnętrzne⁶⁴. Zarządzenie zawierało ponadto sugestię dokonania duszpasterskiego podziału parafii na cztery części, które następnie należy przypisać do poszczególnych niedziel miesiąca, tak, aby jak największa liczba wiernych mogła uczestniczyć choć raz w miesiącu w Mszy świętej, utrzymując łączność fizyczną i duchową z Mistycznym Ciałem Chrystusa w ramach kultu wstępującego⁶⁵.

W celu odnowienia życia pastoralnego zarządzenie nakazywało skierować zaproszenie do ministrantów w wieku powyżej 13 lat do pełnienia posługi liturgicznej, zaś ministranci poniżej tego limitu wiekowego mogli pełnić służbę, gdy na liturgii przebywają ich rodzice lub opiekunowie⁶⁶.

Dokument nakłada także ograniczenie do liczby 50 osób biorących udział w ostatniej stacji pogrzebu na cmentarzu, nakazywał przy tym przestrzegać wszelkich wymaganych normy sanitarne i utrzymywać dystans społeczny wynoszący dwa metry, jak również przypomina o konieczności noszenia maseczek, zarówno na cmentarzu, jak również w innych przestrzeniach wspólnych życia duszpasterskiego, za wyjątkiem przestrzeni liturgicznej kościoła bądź kaplicy, gdzie celebrans, jako przewodniczący świętych obrzędów jest z tego obowiązku zwolniony⁶⁷.

Aby zadośćuczynić drugiemu przykazaniu kościelnemu, biskup Piotr Sawczuk powtórzy swój apel kierowany do proboszczów z prośbą o wystawienie Najświętszego Sakramentu przynajmniej raz w tygodniu, tworząc przy tym okazję do spowiedzi, a także, aby wierni mogli wypełnić trzecie przykazanie kościelne, umożliwić im przyjęcie Komunii Świętej poza Mszą Świętą⁶⁸.

W duchu modlitewnej jedności zarządzenie zaprasza do łączności poprzez odmówienie koronki do Bożego Miłosierdzia oraz różańca świętego w wyznaczonych godzinach, a także nakazywał śpiew suplikacji podczas każdej Mszy świętej, przynajmniej w tych, które są sprawowane w niedziele⁶⁹.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, 7. Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, 754.

⁶⁶ *Piąte zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w stanie epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/piate-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-stanie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Tamże.

W zakresie działań administracyjnych, aby utrzymać płynność finansową poszczególnych placówek duszpasterskich, dokument wskazywał na konieczność przekazania wiernym za pośrednictwem strony internetowej oraz tablicy ogłoszeń numeru konta parafii oraz wystawienia puszek przy wejściu do świątyni, gdzie wierni będą mogli złożyć ofiary na parafię⁷⁰.

Biskup drohiczyński swoim piątym zarządzeniem otworzył także częściowo Kurię Diecezjalną, sugerując jednak interesantom, aby dominującą formą kontaktu pozostały środki komunikacji elektronicznej⁷¹.

Omawiany dokument po raz kolejny zachęcał do podejmowania wielorakich form wolontariatu i wzajemnej pomocy, skierowanej zwłaszcza do osób starszych oraz chorych, nade wszystko zaś zaprasza do wspólnej modlitwy i ofiarności w wypełnianiu służby na niwie Pańskiej⁷².

SZÓSTE ZARZĄDZENIE BISKUPA DROHICZYŃSKIEGO O ORGANIZACJI DUSZPASTERSTWA W OKRESIE ŁAGODZENIA ZAKAZÓW EPIDEMICZNYCH

Kolejny dokument wydany przez ordynariusza drohiczyńskiego w dniu 21 maja 2020 roku nadal podtrzymywał ogłoszoną uprzednio dyspensę od obowiązku udziału w niedzielnych Mszach świętych, zachęcając jednocześnie, by osoby zdrowe i mogące uczestniczyć w liturgii z niej nie korzystały⁷³.

Zarządzenie, podobnie jak poprzednie dokumenty zawierało także sugestię, aby zachęcić wiernych do wypełnienia przykazań kościelnych poprzez skorzystanie ze spowiedzi oraz przyjęcie Komunii świętej w okresie wielkanocnym, co może ułatwić zorganizowanie adoracji Najświętszego Sakramentu połączonej ze spowiedzią, bądź dnia skupienia z kazaniem i nabożeństwem pokutnym⁷⁴.

Rewolucyjnym posunięciem, wobec zachowawczego charakteru dotychczasowych dokumentów jest skierowanie prośby do kapłanów, aby na nowo podjęli

⁷⁰ Piąte zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w stanie epidemii, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/piate-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-stanie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).

⁷¹ Tamże.

⁷² Tamże.

⁷³ Szóste zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w okresie łagodzenia zakazów epidemicznych, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/szoste-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-okresie-lagodzenia-zakazow-epidemicznych/> (dostęp:03.07.2022).

⁷⁴ Tamże.

pracę formacyjną z poszczególnymi grupami w swoich parafiach, nie odwołując się do zwyczajnych form duszpasterstw, troszcząc się przy tym o zachowanie wymaganych norm sanitarnych⁷⁵.

Istotne zmiany dotknęły także przygotowanie do przyjęcia pierwszej Komunii Świętej oraz bierzmowania, które w obu przypadkach zostały skrócone i uproszczone, pozostawiając roztropnemu rozeznaniu i sprawdzeniu decyzję o ostatecznym dopuszczeniu poszczególnych osób do przystąpienia do tych sakramentów⁷⁶. Zaakcentowana została rola katechezy domowej i aktywizacji rodziców w proces przygotowania swoich dzieci do pogłębienia relacji z Chrystusem przez kolejne sakramenty chrześcijańskiego wtajemniczenia⁷⁷.

Dokument określa, wbrew wcześniejszym przewidywaniom, iż z uwagi na częściowe ograniczenia planowany na 25 maja 2020 Diecezjalny Dzień Modlitw o Świętość Kapłanów nie umożliwi spotkania całego prezbiterium, a zgromadzi jedynie wskazanych reprezentantów poszczególnych dekanatów i instytucji, oraz świętujących jubileusz święceń kapłańskich⁷⁸.

Zarządzenie odwołało także świętowany co roku Dzień Wspólnoty Wspólnot Diecezji Drohiczyńskiej, w trosce o eklesjalną jedność kościoła partykularnego zachowano świętowanie 21. Rocznicy wizyty apostolskiej Ojca świętego Jana Pawła II w Drohiczyźnie⁷⁹.

W zakresie norm liturgicznych zarządzenie wskazywało na powinność odbycia procesji Eucharystycznej w Uroczystość Bożego Ciała, z zachowaniem norm sanitarnych, zaś w przypadku dotychczasowego zwyczaju połączenia procesji z kilku parafii na terenie jednego miasta, należy go zaniechać⁸⁰.

⁷⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 r., w: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000697> (dostęp: 26.06.2022).

⁷⁶ Szóste zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w okresie łagodzenia zakazów epidemicznych, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/szoste-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-okresie-lagodzenia-zakazow-epidemicznych/> (dostęp: 03.07.2022). Por. KPK, kan. 843 §1.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ Por. Dzień Wspólnoty Wspólnot ze św. Janem Pawłem II, <https://drohiczynska.pl/wizyta-jp2/#dzien-wspolnoty-wspolnot-ze-sw-janem-pawlem-ii> (dostęp: 03.07.2022).

⁸⁰ Szóste zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w okresie łagodzenia zakazów epidemicznych, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/szoste-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-okresie-lagodzenia-zakazow-epidemicznych/> (dostęp: 03.07.2022).

Zarządzenie biskupa drohiczyńskiego informuje także o możliwości odbycia rekolekcji kapłańskich w pierwotnie zaplanowanym terminie, a także zorganizowaniu drugiej, dodatkowej tury, która ma zastąpić pierwszą turę ćwiczeń duchowych, które z uwagi na obostrzenia zostały odwołane⁸¹.

W aspekcie pastoralnym biskupi dokument odwołuje XXX Pieszą Pielgrzymkę Diecezji Drohiczyńskiej na Jasną Górę, uzasadniając ów fakt niemożnością wobec wymogu sprostania normom sanitarnym i zagrożeniu epidemicznemu, na które narażeni być mogą nie tylko sami pielgrzymi, lecz także udzielający im po drodze gościny, wobec czego wspomniana pielgrzymka będzie miała wymiar duchowy, oparty o stosowne czuwania przeprowadzone w każdej z parafii⁸².

KOMUNIKAT KURII DIECEZJALNEJ W DROHICZYNIE

W dniu 6 czerwca 2020 roku Kuria Diecezjalnej w Drohiczynie podała do wiadomości, iż od 10 czerwca 2020 roku biskup drohiczyński Piotr Sawczuk odwołał powszechną dyspensę od obowiązku udziału w niedzielnej i świątecznej Mszy świętej, zachowując ją w mocy dla osób w podeszłym wieku, przebywających na kwarantannie, wykazujących objawy infekcji oraz tych, którzy czują się zagrożeni⁸³. Komunikat przypomina także, iż zgodnie ze złagodzeniem obostrzeń przez państwo, w obiektach sakralnych nie obowiązuje już limit osób, ani zachowanie minimalnej odległości dwóch metrów, pozostaje natomiast w mocy wymóg zakrywania nosa i ust, którego należy przestrzegać.

DZIAŁANIA PASTORALNE W PRZESTRZENI WIRTUALNEJ

Aby zapewnić odizolowanym od wspólnoty wiernym łączność z Kościołem i umożliwić im przeżywania wielkiego postu w duchu refleksji, w dniu obwieszczenia Zarządzenia Biskupa Drohiczyńskiego po wprowadzeniu zagrożenia

⁸¹ Tamże.

⁸² *Szóste zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w okresie łagodzenia zakazów epidemicznych*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/szoste-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-okresie-lagodzenia-zakazow-epidemicznych/> (dostęp: 03.07.2022).

⁸³ *Komunikat Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/komunikat-kurii-diecezjalnej-w-drohiczynie/> (dostęp: 03.07.2022).

epidemicznego w Polsce, tj. 14 marca 2020 roku opublikowano na diecezjalnej stronie internetowej program internetowych transmisji Mszy świętych, a także różańca oraz nabożeństw wielkopostnych⁸⁴. Czyniąc zadość biskupiemu zaproszeniu do ćwiczeń duchowych, przedstawiono także harmonogram rekolekcji zorganizowanych w diecezjalnej pustelni w Poletyłach⁸⁵.

Działaniem pastoralnym, które w marcu 2020 roku stało się powszechnie rozpoznawalne w uniwersum internetu, było stworzenie przez duszpasterzy parafii pw. Św. Ojca Pio w Węgrowie mobilnego konfesjonału, który, utworzony w obszernym busie, stale dyżurował pod jedną z węgrowskich świątyń, na wezwanie telefoniczne przemieszczał się we wskazany adres, gdzie, przy zachowaniu wszelkich obowiązujących norm sanitarnych penitent mógł przystąpić do spowiedzi świętej.

W związku z ograniczeniami nałożonymi na szkolnictwo Wydział Katechezy Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie 21 marca 2020 roku, za pośrednictwem diecezjalnej strony internetowej opublikował uproszczone porady mające wesprzeć katechetów w przystosowaniu do nowej rzeczywistości edukacji w Polsce. Wskazania dotyczą przede wszystkim zakresu programowego oraz teorii i praktyki katechetycznej, szczególny nacisk położono na interakcję i dwukierunkowość działań, umożliwiających zachowanie relacji z uczniem. W trosce o zrównoważony rozwój młodych wiernych, w informacji na temat e-katechezy, bazując na podobnych poradnikach opracowanych w innych diecezjach polskich podano także

⁸⁴ *Propozycje medialne na czas zagrożenia epidemicznego*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosc/propozycje-medialne-na-czas-zagrozenia-epidemicznego/> (dostęp: 03.07.2022).

⁸⁵ *Internetowe rekolekcje wielkopostne z Pustelni Zwiastowania w Poletyłach*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosc/chcac-zbudowac-wieze/> (dostęp: 03.07.2022).

przykłady zadań, które mogą realizować uczniowie w czasie zajęć, a także propozycje katechetyczne⁸⁶.

Jednym z istotnych przykładów działań duszpasterskich, zmierzających do utrzymania rozpoczętych przed pandemią COVID-19 procesów formacyjnych jest zachęta do udziału w kontynuacji przygotowań do sakramentu bierzmowania w ramach programu „Ułożyć życie z Bogiem” realizowanego przez interaktywny portal oraz aplikację multimedialną⁸⁷.

Działaniem pastoralnym, które w marcu 2020 roku stało się powszechnie rozpoznawalne w uniwersum internetu, było stworzenie przez duszpasterzy parafii pw. Św. Ojca Pio w Węgrowie mobilnego konfesjonału, który, utworzony w obszernym busie, stale dyżurował pod jedną z węgrowskich świątyń, na wezwanie telefoniczne przemieszczał się we wskazany adres, gdzie, przy zachowaniu wszelkich obowiązujących norm sanitarnych penitent mógł przystąpić do spowiedzi świętej⁸⁸. Wysilek włożony w trud przystosowania pojazdu oraz sama inicjatywa stała się cennym symbolem wychodzenia nawrócenia pastoralnego, które Kościół partykularny usiłuje podejmować, aby wyjść naprzeciw wyzwaniom współczesności i usilnie dążenia do stałej służby wobec wiernych, zapewniając im możliwość dążenia do jedności z Chrystusem i trwania w Jego łasce⁸⁹.

WNIOSKI KOŃCOWE

Podejmując próbę konkluzji, należy uznać, iż instytucjonalna część Kościoła partykularnego w diecezji drohiczyńskiej poprzez nauczanie i wskazania biskupa Piotra Sawczuka, pomimo licznych utrudnień, mających swoje źródło w rzeczywistości obostrzeń wynikających z zagrożenia pierwszą falą pandemii, umożliwiła podjęcie działania pastoralne zmierzające do utrzymania jedności i duchowej łączności, a także szafowania sakramentów świętych, przybliżających wiernych

⁸⁶ *E-katecheza na czas zawieszenia zajęć szkolnych*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/e-katecheza-na-czas-zawieszenia-zajec-szkolnych/> (dostęp: 03.07.2022).

⁸⁷ *Portal dla kandydatów do bierzmowania*, <https://bierzmowani.pl/> (dostęp: 03.07.2022).

⁸⁸ *Mobilny konfesjonał w Węgrowie*, <http://podlasie24.pl/wegrow/kosciol/-mobilny-konfesjonal-w-wegrowie-2db4f.html> (dostęp: 03.07.2022).

⁸⁹ T. Wielebski, *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne parafii w Polsce*, „Teologia i Człowiek” 2019, z. 45/1, s. 112, por. Franciszek, *Bulla Misericordiae vultus*, Watykan 2015, nr 10.

do Jezusa Chrystusa. Akty prawne biskupa drohiczyńskiego wypełniające soborowe polecenie sprawowania w imieniu Pana pieczy nad owcami, formułowane były w sposób neutralny, zaś ich charakter należy określić jako pastoralno-liturgiczny⁹⁰. Zarzutem wobec omawianych tutaj dokumentów może być fakt, iż pozostawiały zbyt dużo władzy w rękach proboszczów poszczególnych parafii. Decyzje podejmowane na szczeblu centralnym winny charakteryzować się jasnym oraz klarownym wskazaniem kierunków działań, zaś pozostawienie licznych kwestii uznaniu księży proboszczów doprowadziło do negatywnie odbieranej różnorodności i wytworzeniu atmosfery chaosu, gdyż sąsiadujące ze sobą parafie mogły prowadzić drastycznie rozbieżną praktykę duszpasterską. Wobec powstałego zamętu należało podjąć zdecydowane działania zmierzające do unifikacji norm we wszystkich świątyniach i obiektach kultu na terenie diecezji, a także uregulować niezbędne kwestie związane z duszpasterstwem. Analizowanym aktom oraz komunikatom brakuje ponadto większej precyzji, np. dookreślenia częstotliwości przeprowadzania dezynfekcji wyposażenia świątyni, gdyż brak takich zapisów pozostawiał wybór częstotliwości księżom proboszczom i ich indywidualnemu stosunkowi do obostrzeń, na który wpływały osobiste przekonania, mogące w znacznej mierze odbiegać od intuicji i oczekiwań wiernych. Zapotrzebowaniu na dostęp do Bożego Słowa usiłowano zadośćuczynić poprzez transmisje Mszy świętych, celebracji liturgicznych i nabożeństwa, a także rekolekcje dla wszystkich diecezjan. Wydaje się, iż takie działania umożliwiły nie tylko bieżący rozwój duchowy i zadośćuczynienie obowiązkowi uczestnictwa w niedzielnej Mszy świętej, ale także przyczyniły się do wytworzenia bądź wzrostu poczucia tożsamości diecezjalnej wśród odbiorców przekazywanych treści. Należy dostrzec także intensyfikację działań pastoralnych na płaszczyźnie diecezjalnej, które w znacznej mierze były realizowane w przestrzeni wirtualnej, dzięki czemu mogły dotrzeć do dużej grupy odbiorców, których zapotrzebowanie na treści religijne było w omawianym okresie silnie wzmocnione. Ożywienie aktywności w uniwersum internetu należy uznać za niewątpliwy sukces, niejako bowiem z przymusu podmioty diecezjalne zostały zmuszone do pogłębionego wejścia w świat cyfrowy. Niestety zabrakło także zintensyfikowanej formy przekazu z każdej parafii,

⁹⁰ Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus dominus*, 11.

wykorzystującej dla ewangelizacji dostępne narzędzia⁹¹. Słusznym byłoby zorganizowanie transmisji z każdej świątyni parafialnej, tak, aby wierni przebywający poza swoim macierzystym kościołem bądź kaplicą mogli odnaleźć w sobie nie tylko tożsamość diecezjalną, lecz także przynależność parafialną i odczuć głębiej duchową jedność z najbliższym otoczeniem. Omawiany czas był dobrą okazją do tego, aby każda z parafii odnalazła swoje miejsce w cyfrowym kontynencie nie tylko poprzez transmisje celebracji liturgicznych oraz nabożeństw, ale też przez utworzenie ujednoczonych stron parafii, zawierających zbieżną strukturę witryny, umożliwiającą kontakt między wiernymi a duszpasterzami, a także przekazującymi bieżące informacje i zapowiedzi inicjatyw podejmowanych lokalnie

**Zapotrzebowaniu na dostęp do Bożego Słowa
usiłowano zadośćuczynić poprzez transmisje Mszy
świętych, celebracji liturgicznych i nabożeństwa,
a także rekolekcje dla wszystkich diecezjan.**

w ramach parafii, pojawiające się w niej problemy i mające zaradzić temu działania⁹². Transmisja z każdej parafii stanowiłaby odpowiedź na pilną potrzebę zbudowania poczucia wspólnoty, wiernym pozostały nieliczne aktywne w sieci parafie, propozycje diecezjalne oraz telewizyjne⁹³. Trzeba dostrzec, iż ten potencjał nie został w pełni wykorzystany, zabrakło tutaj inicjatywy centralnej, determinującej proboszczów do podjęcia koniecznych działań oraz wskazania koordynatorów cyfryzacji parafii w ramach formy wspólnej dla całej diecezji. Należy dostrzec iż Pandemia COVID-19 znacząco wpłynęła na struktury diecezji drohiczyńskiej, poprzez wymuszone globalną sytuacją regulacje prawne przestawiając tory duszpasterstwa ogólnego na relacje indywidualne, zminimalizowane i utrzymywane

⁹¹ Por. A. Domaszek, *Środki komunikacji społecznej w nauczaniu Kościoła i misji ewangelizacyjnej*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 2013, z. 34, s. 81.

⁹² J. Kloch, *Parafie online w Polsce w dobie pandemii COVID-19. Studium przypadku*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2021, z. 37, s. 105.

⁹³ Por. A. Wąsowska, M. Trochimczuk, *Wpływ Covid-19 na strukturę programową oraz audytorium radia i telewizji*, „Roczniku Kultury Polskiej” 2020, s. 184.

przez media oraz transmisje internetowe, dając tym samym zaczątek nowej drogi, którą należy zdecydowanie podążyć, jeszcze bardziej rozwijając intensywne działania w uniwersum internetu, aby trwając przy owcach, towarzyszyć im i skuteczniej prowadzić je ku Bogu, Zbawicielowi ludzi.

BIBLIOGRAFIA

- Bagnasco A., *Modlitwa w intencji ustania epidemii koronawirusa w Uroczystość Zwiastowania Pańskiego 2020*, <https://drohiczynska.pl/wp-content/uploads/2020/03/Modlitwa-w-intencji-ustania-epidemii-koronawirusa.pdf> (dostęp: 03.07.2022).
- Chmielewski M., *Wnioski i rekomendacje teologicznopastoralne i duszpasterskie*, w: Chmielewski M., Nowak M., Stanisław P., Szulich-Kałuża P.J., Wadowski D. (red.), *Komunikacja Kościoła katolickiego w Polsce w okresie pandemii Covid-19 Raport z badań interdyscyplinarnych*, Kraków 2022.
- Chyła J., *Ewangelizacja cyfrowego kontynentu*, „Kultura – Media – Teologia” 2015, z. 22, nr 3, s. 67–79.
- Czwarte zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w stanie epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/czwarte-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-stanie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).
- Diecezja w liczbach, w: <https://drohiczynska.pl/diecezja/opis-diecezji#diecezja-liczby> (dostęp: 03.07.2022).
- Domaszk A., *Środki komunikacji społecznej w nauczaniu Kościoła i misji ewangelizacyjnej*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 2013, z. 34, s. 81–95.
- Dzień Wspólnoty Wspólnot ze św. Janem Pawłem II, <https://drohiczynska.pl/wizyta-jp2/#dzień-wspolnoty-wspolnot-ze-sw-janem-pawlem-ii> (dostęp: 03.07.2022).
- E-katecheza na czas zawieszenia zajęć szkolnych, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/e-katecheza-na-czas-zawieszenia-zajec-szkolnych/> (dostęp: 03.07.2022).
- Franciszek, Encyklika *Lumen Fidei* (29 czerwca 2013).
- Franciszek, Bulla *Misericordiae vultus* (11 kwietnia 2015).
- Gądecki S., *Komunikat Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie zagrożenia koronawirusem, 10.03.2020*, <https://episkopat.pl/przewodniczacy-episkopatu-kosciol-stosuje-sie-do-zalecen-sluzb-sanitarnych-ws-koronawirusa-2> (dostęp: 03.07.2022).
- Gądecki S., *Komunikat Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski w związku z kolejnym ograniczeniem liczby uczestników zgromadzeń*, <https://www.diecezja.gda.pl/aktualnosci/komunikaty-i-ogloszenia/68520/koronawirus-komunikaty-konferencji-episkopatu-polski-i-kurii-metropolitalnej-gdanskiej> (dostęp: 03.07.2022).
- Glombik K., *Żal za grzechy we współczesnej refleksji teologicznej*, „Teologia i Moralność” 2015, z. 10, nr 2 (18) s. 35–52.
- Internetowe rekolekcje wielkopostne z Pustelni Zwiastowania w Poletyłach*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/chcac-zbudowac-wieze/> (dostęp: 03.07.2022).

- Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia* (17 kwietnia 2003).
- Jan Paweł II, Bulla *Totus Tuus Poloniae Populus* (25 marca 1992).
- Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini* (31 maja 1998).
- Jeziorski S., *Bóg, Kościół i świat wobec Covid-19: Lex orandi jako inspiracja chrześcijańskiego przeżywania czasu pandemii*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2020, z. 73 (2), s. 101–116.
- Kloch J., *Parafie online w Polsce w dobie pandemii COVID-19. Studium przypadku*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2021, z. 37, s. 95–113.
- Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań 1984.
- Komisja Maryjna Konferencji Episkopatu Polski, *Głos komisji maryjnej*, 29.02.2020, <https://episkopat.pl/apel-komisji-maryjnej-kep-o-modlitwe-suplikacjami-w-intencji-oddalenia-epidemiikoronawirusa> (dostęp: 03.07.2022).
- Komunikat Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie o możliwości zawierania małżeństw i urządzania wesel w piątki*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/komunikat-kurii-diecezjalnej-w-drohiczynie-o-mozliwosci-zawierania-malzenstw-i-urządzania-wesel-w-piatki/> (dostęp: 03.07.2022).
- Komunikat Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/komunikat-kurii-diecezjalnej-w-drohiczynie/> (dostęp: 03.07.2022).
- Konferencja Episkopatu Polski, *Uchwała nr. 15/364/2014*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/ivprzykazanie_13032004.html (dostęp: 03.07.2022).
- Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania Episkopatu Polski po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego. Przyjęte na 331. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski, 9.03.2005*, 40.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dekret dot. obchodów Wielkanocy w czasie epidemii*, <https://www.ekai.pl/dokumenty/dekret-kongregacji-ds-kultu-bozego-i-dyscypliny-sakramentow-dot-obchodow-wielkanocy-w-czasie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).
- Kosiak P., *Zaangażowanie Kościoła w pomoc społeczną przed i podczas epidemii koronawirusa na podstawie działalności Caritas Polska*, w: : Pikuła N., Grewiński M., Zdebska E., Glac W. (red.), *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*, Kraków 2020, s. 199–214.
- Kowalski D., *Triduum Paschalne w czasie pandemii koronawirusa w 2020 roku*, „Studia Ełckie” 2021, z. 23, nr 1, s. 59–71.
- Kutynia P., *Tajemnica i sekret spowiedzi. Perspektywa ekumeniczno-kanoniczna*, „Studia Oecumenica” 2015, z. 15, s. 369–396.
- Lech W., *Określenie i sposoby sprawowania sakramentu pokuty w prawie kanonicznym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2017, t. XXVII, nr 1, s. 81–98.
- Mobilny konfesjonał w Węgrowie*, <http://podlasie24.pl/wegrow/kosciol/-mobilny-konfesjonał-w-wegrowie-2db4f.html> (dostęp: 03.07.2022).
- Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, wyd. III, 2004.

- Musiewicz P., *Nowa ewangelizacja jako przezwyciężenie sekularyzacji Kościoła*, „Horyzonty Polityki” 2018, z. 9(27), s. 101–123.
- Nadolski B., *Leksykon liturgii*, Pallotinum 2006.
- Nuncjatura Apostolska w Polsce, *Dekret o ustanowieniu i określeniu granic nowych diecezji i prowincji kościelnych w Polsce oraz przynależności metropolitalnej poszczególnych diecezji* (25 marca 1992).
- Obrzędy Pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. II, 2019.
- Parzych-Blakiewicz K., Kopiec M., „Sumienie eklezjalne” w blasku prawdy, dobra i zbawienia, „Teologia w Polsce” 2018, z. 12, s. 143–159.
- Pastwa R., *Reakcja na zagrożenie koronawirusem – analiza publikowanych treści w początkowej fazie epidemii na oficjalnej stronie Konferencji Episkopatu Polski*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2021, z. 37, s. 169–188.
- Penitencjaria Apostolska, *Dekret odnośnie przyznania specjalnych odpustów dla wiernych w obecnej sytuacji pandemii, 19.03.2020 r.*, <https://www.ekai.pl/dokumenty/dekret-penitencjarii-apostolskiej-odnosnie-przyznania-specjalnych-odpustow-dla-wiernych-w-obecnej-sytuacji-pandemii-20-03-2020-r/> (dostęp: 03.07.2022).
- Piąte zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w stanie epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/piate-zarzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-stanie-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).
- Portal dla kandydatów do bierzmowania*, <https://bierzmowani.pl/> (dostęp: 03.07.2022).
- Propozycje medialne na czas zagrożenia epidemicznego*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/propozycje-medialne-na-czas-zagrozenia-epidemicznego/> (dostęp: 03.07.2022).
- Rada Stała Konferencji Episkopatu Polski, *Zarządzenie nr 1/2020 z dnia 12 marca 2020 r.*, <https://episkopat.pl/komunikat-rady-stalej-konferencji-episkopatu-polski-4/> (dostęp: 03.07.2022).
- Rostkowski Z., *Działalność administracyjna, duszpasterska i gospodarcza ks. bp. Antoniego P. Dydyca na terenie diecezji drohiczyńskiej w latach 1994–2009*, „Studia Teologiczne” 2010, z. 28, s. 343–373.
- Rostkowski Z., *Jubileusz dziesięciolecia Diecezji Drohiczyńskiej (1991–2001)*, „Studia Teologiczne” 2004, z. 22, s. 257–279.
- Rozporządzenie Biskupa Drohiczyńskiego w związku z obecną sytuacją epidemiologiczną*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/rozporzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-w-zwiazku-z-obecna-sytuacja-epidemiologiczna> (dostęp: 03.07.2022).
- Rozporządzenie Biskupa Drohiczyńskiego w związku z obecną sytuacją epidemiologiczną*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/rozporzadzenie-biskupa-drohiczynskiego-w-zwiazku-z-obecna-sytuacja-epidemiologiczna/> (dostęp: 03.07.2022).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r.*, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000433> (dostęp: 01.07.2022).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 r.*, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000697> (dostęp: 03.07.2022).

- Sideris E., *Człowiek w sytuacji zagrożenia COVID-19*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka” 2021, z. 2 s. 35–51.
- Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus dominus* (28 października 1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* (4 grudnia 1963), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Szóste zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego o organizacji duszpasterstwa w okresie łagodzenia zakazów epidemicznych*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/szostezarządzenie-biskupa-drohiczynskiego-o-organizacji-duszpasterstwa-w-okresie-lagodzenia-zakazow-epidemicznych/> (dostęp: 03.07.2022).
- Trzecie zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego związane z panującym w Polsce stanem epidemii*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/trzecie-zarządzenie-biskupa-drohiczynskiego-zwiazane-z-panujacym-w-polsce-stanem-epidemii/> (dostęp: 03.07.2022).
- Wąsowska A., Trochimczuk M., *Wpływ Covid-19 na strukturę programową oraz audytorium radia i telewizji*, „Roczniku Kultury Polskiej” 2020, s. 170–195.
- Wejman H., Ubogacający wymiar wiary w świetle encykliki *Lumen Fidei*, „*Colloquia Theologica Ottoniana*” 2014, z. 1, s. 23–34.
- Wielebski T., *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne parafii w Polsce*, „Teologia i Człowiek” 2019, z. 45, s. 105–119.
- Wskazania Prezydium Konferencji Episkopatu Polski dla biskupów odnośnie do sprawowania czynności liturgicznych w najbliższych tygodniach*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/wskazania_21032020.html (dostęp: 03.07.2022).
- Zarządzenie Biskupa Drohiczyńskiego po wprowadzeniu zagrożenia epidemicznego w Polsce*, <https://drohiczynska.pl/aktualnosci/zarządzenie-biskupa-drohiczynskiego-po-wprowadzeniu-zagrozenia-epidemicznego-w-polsce/> (dostęp 03.07.2022).

Biogram

Jakub Akonom – doktorant w Akademii Katolickiej w Warszawie.
ORCID: 0000-0002-3959-9183